

सार्वजनिक ग्रंथालयात माहिती तंत्रज्ञानाचे उपयोजन

तृप्ती सुभाष अंब्रे

पीएच.डी. संशोधक विद्यार्थी
टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ, पुणे

डॉ. बी.एच.पानगे

जयकर ग्रंथालय,

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे - ०७

सार्वजनिक ग्रंथालय म्हणजे लोकांनी लोकांसाठी चालविलेले लोकांचे ग्रंथालय होय. ही ग्रंथालये सर्व प्रकारच्या वाचकांसाठी खुली असतात. या प्रकारच्या ग्रंथालयांमध्ये प्रवेश मिळविण्यासाठी धर्म, जात, लिंग असा कोणताही भेदभाव केला जात नाही. सार्वजनिक ग्रंथालये ही विनामूल्य अथवा अल्पमूल्यात माहिती व अन्य ग्रंथालयीन सेवा देत असतात.

माहिती तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात झालेल्या प्रगतीमुळे सर्वच क्षेत्रांत मूलगामी बदल घडून येत आहेत. ग्रंथालय क्षेत्र त्याला अपवाद नाही. विविध विषयांवरील माहिती जमा करून ती योग्य प्रकारे सांभाळून वाचकांना त्यांच्या मागणीनुसार उपलब्ध करून द्यायची अशी पद्धत ग्रंथालयांत प्रचलित होती. पण आधुनिक युगात माहिती तंत्रज्ञानामुळे माहिती केवळ मुद्रित साधनांपुरतीच मर्यादित राहिलेली नाही. ती आता नव्याने आलेल्या इलेक्ट्रॉनिक व संगणकीय साधनांमुळे मिळू लागली आहे. त्यामुळे उपलब्ध होणाऱ्या माहितीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी संगणकीय माध्यमांचा, तंत्रांचा वापर करणे आज क्रमप्राप्त झाले आहे. त्यासाठी आवश्यक भौतिक साधनसामग्री आणि प्रशिक्षित कर्मचाऱ्यांची गरज आहे. संगणकीय माध्यमांनी सुसज्य अशा ग्रंथालयातील संदर्भसाहित्य, प्रलेख, अभिलेख हे संगणक, सी.डी., डी. व्ही. डी. व पेन ड्राईव्ह यांसारख्या इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांमध्ये साठवून वाचकांना विनाविलंब उपलब्ध करून देता येते. माहितीचा साठवणूक करण्याच्या व ती त्वरित उपलब्ध करून देण्याच्या संगणकांच्या क्षमतेमुळे ग्रंथालयक्षेत्रात क्रांती घडून आली आहे.

दृक्-श्राव्य माध्यमांचे १९७० च्या दशकातील आगमन, तसेच संगणकाचे १९८० च्या दशकातील आगमन इंटरनेटच्या १९९० च्या दशकातील प्रभाव यामुळे ग्रंथालये कात टाकू लागली आहेत. ई-साहित्याच्या उपलब्धतेमुळे ती झपाट्याने बदलत आहेत. ई-ग्रंथवाचनयंत्रांमुळे वाचकांना एकाचवेळी कुठेही एकाच ग्रंथाचे वाचन शक्य झाले आहे. वेब २.० तंत्रज्ञानामुळे ग्रंथालयांना वाचकांशी संवाद साधण्यासाठी फेसबुकसारखी सामाजिक जाळी, ब्लॉग.